

Fai 'e Jean A. Stevens

Tokoni 'Uluaki 'i he Kau Palesitenisī Lahi 'o e Palaimelī

Hoko 'o Hangē ha Ki'i Tamasi'i Si'i

Kapau 'oku tau ma'u ha loto ke ako mo loto fiemālie ke muimui ki he sīpinga 'a e fānaú, 'e lava ke hoko honau 'ulungāanga fakalangī ko e kī ke faka'atā ho'o tupulaki fakalaumālie.

Koe'uhi ko e potō mo e 'ofa lahi 'etau Tamai Hēvanī, na'á Ne 'omi ai Hono ngaahi foha mo e ngaahi 'ofefine fakalaumālie ki he māmanī ko e fānau. 'Oku nau omi ki ha ngaahi fāmili ko ha ngaahi me'a'ofa mahu'inga 'oku 'i ai hanau ngaahi natula mo ha iku'anga fakalangī. 'Oku 'afio'i 'e he'etau Tamai Hēvanī ko e fānaú ko e kī ia ki hono tokoni'i kitautolu ke tau hangē ko Iá. 'Oku lahi e ngaahi me'a te tau lava 'o ako mei he fānaú.

Na'e fakamo'oni'i 'a e mo'oni mahu'inga ko 'enī 'i he ngaahi ta'u kuo hilī 'e ha mēmipa 'o e Kau Fitungofulú na'e ngāue 'i Hongo Kongo. Na'á ne 'a'ahi ki ha uooti masiva na'e fekuki mo ha ngaahi faingata'a 'i ha ngaahi founa lahi 'o 'ikai ke nau lava 'o feau 'enau ngaahi fie ma'u 'anautolú. 'I hono fakamatala 'i 'e he pīsopé honau tūkungá, na'e ongo mālohi ki he Taki Mā'olungá ke fekau e kāingalotú ke totongi 'enau vahehongofulú. Na'e hoha'a 'a e pīsopé pe e anga fēfē 'ene fakahoko 'a e fale'i ko iá koe'uhi ko 'ene 'ilo'i e tu'unga fakatu'utāmaki ne nau 'i aī. Na'á ne fakakaukau ki ai

peá ne fakapapau te ne talanoa mo e kāingalotu tui mālohi 'i hono uōtī pea kole kiate kinautolu ke totongi 'enau vahehongofulú. Na'á ne 'alu ki he Palaimelī he Sāpate hokó. Na'á ne ako'i 'a e fānaú 'o kau ki he fono 'o e vahehongofulu 'a e 'Eikī pea mo kole ange pe te nau loto fiemālie ke nau totongi vahehongofulu mei he'enau pa'anga na'e ma'ú. Na'e talaange 'e he fānaú te nau fai ia. Pea na'a nau fai ia.

Ne toki 'alu kimui ange 'a e pīsopé ki he kakai lalahi he uotī peá ne vahevahe ange kiate kinautolu ne totongi 'e he'enau fānau faivelengá 'enau vahehongofulú 'i he māhina 'e ono kuo hilī. Na'á ne 'eke ange pe te nau loto fiemālie ke muimui 'i he sīpinga 'enau fānaú 'o fai e me'a tatau. Na'e ongo mo'oni ki he kakaí 'a e ngaahi feilaulau loto fiemālie 'enau fānaú ke fakahokó ko ia ne nau fai 'ene fie ma'ú ke lava 'o totongi 'enau vahehongofulú. Pea na'e fakaava mai 'a e ngaahi matapā 'o e langí. Makatu'unga 'i he sīpinga 'a e fānau faivelenga ko 'enī, ne tupulaki ai e talangofua mo e fakamo'oni 'a ha uooti.

Na'e ako'i tonu kitautolu 'e Sisū Kalaisi ke tau sio ki he fānaú ko ha fa'ifa'itaki'anga. 'Oku hiki 'i he Fuakava Fo'ou 'Ene talí 'i he taimi ne fakafehu'ia ai 'e He'ene Kau 'Apostoló pe ko hai 'oku totonu ke lahi taha 'i he pule'anga 'o e langí. Na'e tali 'e Sisū 'enau fehu'i 'aki ha ki'i lēsoni si'i-si'i kae mālohi. Na'á Ne ui mai ha ki'i tamasi'i kiate Ia pea tuku ia 'i honau lotolotongá peá Ne folofola:

"Kapau 'e 'ikai liliu 'a kimoutolu, ke tatau mo e tamaiki ikí, 'e 'ikai te mou hū ki he pule'anga 'o e langí.

"Ko ia te ne fakavaivai'i ia 'o hangē ko e tamasi'i si'i ni, ko ia pē 'oku lahi 'i he pule'anga 'o e langí" (Mātiu 18:3-4).

Ko e hā te tau ako mei he fānaú? Ko e hā ha ngaahi 'ulungāanga lelei 'oku nau ma'u pea ko e hā ha ngaahi sīpinga 'oku nau fakatāta'a 'i mai 'e lava ke tokoni ki he'etau fakalakalaka fakalaumālie?

'Oku omi e fānau mahu'inga ko 'eni 'a e 'Otuá kiate kitautolu mo e loto tui. 'Oku nau loto tui mo fie fanongo ki he ngaahi ongo 'o e Laumālie. 'Oku nau fakahaa'i 'a e loto fakatōkilaló, talangofuá, mo e 'ofá. 'Oku nau fa'a mu'omu'a pē ke 'ofa mo fa'a fakamolemole.

Tuku ke u vahevahe atu ha ngaahi a'usia ki he founa 'e lava ai 'e he fānaú 'o faitāpuekina 'etau mo'uí 'aki 'enau ngaahi sīpinga mālohi kei loto ma'a 'o e ngaahi 'ulungāanga faka-Kalaisi.

Na'e toki 'alu ha ki'i tamasi'i ta'u ua ko Toti, mo 'ene fa'eé ki he musiume tā fakatātā na'e fai ai ha faka'ali'ali makehe 'o e ngaahi tā valivali faka'ofa 'o e Fakamo'uí. 'I he'ena fakalaka atu he ngaahi 'imisi toputapú ni, na'á ne fanongo ki he'ene ki'i tamasi'i 'okú ne lea 'aki 'a e huafa 'o "Sisuú" 'i he loto 'apasia. Na'á ne sio hifo ki ai 'oku künima mo punou hono 'ulú 'i he'ene sio ki he ngaahi tā valivalí. Te tau lava nai 'o ako ha me'a meia Toti 'o kau ki he 'ulungāanga 'o e loto fakatōkilaló, loto 'apasiá, mo e 'ofa ki he 'Eikí?

'I he fa'ahita'u fakatōlau kuo 'osí, ne u mamata ki he sīpinga 'a ha ki'i tamasi'i ta'u 10 'i 'Amēnia. 'I he'e-mau talitali ke kamata 'a e houalotu

sākalamēnití, na'á ne fakatokanga'i kuo a'u ange 'a e mēmipa toulekeleka taha he koló. Ko ia pē na'e fakatovave atu ki he tafa'aki 'o e fine'eikí, 'o puke hono nimá ke lava 'o 'alu lelei. Na'á ne tokoni'i ia ki he 'otu sea 'i mu'a 'o e falelotú ke ne lava 'o fanongo. 'Oku ako'i nai kitautolu 'e he ki'i anga'ofa si'isi'i ko 'eni ko kinautolu 'oku lahi taha 'i he pule'anga 'o e 'Eikí 'a kinautolu ko ia 'oku nau ma'u ha ngaahi faingamālie ke tokoni'i e ni'ihī kehé?

Na'e ako'i kimautolu 'e he ki'i ta'ahine Palaimeli ko Keití, 'i he'ema mamata ki he'ene tākiekina hono fāmílí. Na'á ne 'alu ki he Palaimeli pea na'e tohoaki'i 'ene tokangá ki he

ngaahi akonaki 'o e ongoongoleleí. 'I he tupulaki 'ene tuí mo 'ene fakamo'oni, na'e tuku ai 'e Keiti ha ki'i tohi 'i he funga pilo 'o 'ene ongomātu'á. Na'á ne tohi ai kuo ma'u 'e he ngaahi mo'oni 'o e ongoongoleleí ha "api 'i hono lotó" ma'á e ngaahi mo'oni 'o e ongoongoleleí. Na'á ne vahevahe 'ene faka'ānaua ke ne ofi ki he'ene Tamai Hēvaní, talangofua ki He'ene ngaahi fekaú, pea ke sila'i honau fāmílí 'i he temipalé. Na'e ongo mo'oni ki he loto 'o 'ene ongomātu'á 'a e fakamo'oni faingofua 'o hona 'ofefine faka'ofa'ofá. Na'e ma'u 'e Keiti mo hono fāmílí 'a e ngaahi ouau toputapu 'o e temipalé 'okú ne ha'i fakataha honau fāmílí ki

he ta'engatá. Na'e tokoni 'a e loto tui mo e sippinga 'o e tui 'a Keití ke 'omi e ngaahi tāpuaki ta'engatá ki hono fāmílí. 'E lava nai 'e he'ene fakamo'oni fakamātoató mo 'ene holi ke muimui ki he palani 'a e 'Eikí 'o tataki atu kitautolu ke tau 'ilo lelei ange 'a e me'a 'oku mahu'inga tahá?

'Oku ako homau fāmílí mei ha kā-inga ofi, ko e ki'i tamasi'i ta'u ono ko Liamí. Na'á ne fefa'uhi he ta'u kuo hilí mo e kanisá 'utó. Hili ha ongo tafa faingata'a, ne 'ilo ai na'e fie ma'u ke fai hano hulu (radiation). Lolotonga hono fakahoko e ngaahi faito'o ko 'ení, na'e fie ma'u ia ke ne nofo toko taha pē pea tokoto ma'u. Na'e 'ikai loto 'a Liamí ke fakamohe ia he na'á ne fehi'a he ongo na'á ne ma'u aí. Na'á ne faka-papau'i kapau te ne fanongo pē ki he le'o 'o 'ene tamaí 'i he me'a fakaongoleá, te ne lava pē 'o tokoto ma'u kae 'ikai ke fakamohe ia.

Lolotonga e ngaahi taimi loto hoha'a ko 'ení, na'e lea fakalotolahi mo loto'ofa mai 'ene tamaí kiate ia 'o pehē, "Liamí, neongo 'oku 'ikai te ke lava 'o sio mai kiate au, ka 'oku ou 'i heni pē. 'Oku ou 'ilo te ke lava 'o fai ia. 'Oku ou 'ofa atu." Na'e lava'i lelei 'e Liamí 'a e ngaahi faito'o hulu (radiation) ko 'eni 'e 33 na'e fie ma'ú 'o ne tokoto ma'u 'ikai toe ngaue, 'a ia ko ha lavame'a 'eni na'e fakakaukau 'a e kau toketaá he 'ikai malava kae 'oua kuo fakamohe ha taha kei si'i. 'I he ngaahi māhina 'o e mamahí mo e faingata'a'ia, na'e hoko 'a Liamí ko ha sippinga lelei 'o e fehanga-hangai mo e faingata'á 'aki e amanaki lelei mo e fiefiá. Kuo ue'i fakalaumālie ai 'ene kau toketaá, kau nēsí, mo ha ni'ihī kehe tokolahi koe'uhí ko 'ene loto to'á.

'Oku tau ako kotoa ha ngaahi lēsoni mahu'inga mea Liamí—ngaahi lēsoni kau ki hono fili 'a e tuí mo e falala ki he'etau Tamai Hēvaní. Hangē ko Liamí 'oku 'ikai ke tau lava 'o mamata ki he'etau Tamai Hēvaní, ka te tau lava 'o fanongo ki Hono le'ó ke ne 'omi e mālohi 'oku tau fie ma'ú ke tau matu'uaki e ngaahi faingata'a 'o e mo'uí.

'E lava nai ke tokoni e sippinga 'a Liamí ke toe mahino ange 'a e ngaahi lea 'a e Tu'i ko Penisimaní ke tau hangē ha tamasi'i si'i—ke angavaivai,

angamalū, loto fakatōkilalo, fa'a kātaki, mo fonu 'i he 'ofā? (vakai, Mōsaia 3:19).

'Oku 'omi 'e he fānau ko 'enī ha ngaahi sīpinga 'o e ngaahi 'ulungā-anga fakatamasi'i 'oku fie ma'u ke tau fakatupulakī pe ke tau ma'u kae lava ke tau hū ki he pule'anga 'o e langī. Ko e ngaahi laumālie 'atamai poto kinautolu 'oku 'ikai ke fakamele'i 'e he māmanī—'oku nau ako'i ngofua pea tui lahi. 'Oku 'ikai ha ofo he 'ofa makehe 'a e Fakamo'uī mo Ne hounga'ia he fānau ikī.

'I he kotoa e ngaahi me'a na'e hoko he 'a'ahi 'a e Fakamo'uī ki he ongo 'Amelikā, 'oku mahu'inga makehe pē 'Ene anga'ofa ki he fānau. Na'á Ne tokonī'i e ki'i tamasi'i takitaha 'i ha founga na'e ongo mo'oni.

"Peá ne fua hake 'a 'enua fānau ikī, takitaha, 'o ne tāpuaki'i 'a kinautolu mo hūfaki'i 'a kinautolu ki he Tamai.

"Pea hili 'ene fai 'enī na'á ne toe tangi. . . .

"Pea folofola ia ki he kakai 'o pehē ange kiate kinautolu: Vakai ki ho'omou fānau ikī (3 Nifai 17: 21–23).

Kuo ako'i kinautolu 'e 'Eletā M. Lāsolo Pālati 'o kau ki he mahu'inga 'o e fakatokanga 'a e Fakamo'uī ke "vakai ki ho'omou fānau ikī," 'i he'ene pehē, "Fakatokanga'i ange, na'e 'ikai te Ne folofola ange, 'mou sio kiate kinautolu' pe 'mou fakatokanga'i 'a kinautolu' pe 'fa'a sio atu ki he feitu'u 'oku nau 'i aī.' Ka na'á Ne folofola ange ke nau vakai kiate kinautolu. 'Oku ou pehē 'e au 'oku 'uhinga ia ke nau 'ofa 'iate kinautolu 'aki honau fofongá mo honau lotó; 'oku totonu ke nau vakai mo fakahounga'i 'a kinautolu 'i he tu'unga 'oku nau 'i aī:" ko e fānau fakalaumālie 'a 'etau Tamai Hēvanī, pea 'oku 'i ai honau ngaahi 'ulungāanga fakalangī" ("Vakai ki Ho'omou Fānau Ikī," *Tūhulu*, 'Okatopa 1994, 35; ko e toki tānaki atu hono fakamamafa'í).

'Oku 'ikai ha toe feitu'u haohaoa ange ke tau "vakai [ai] ki he'etau fānau ikī" ka ko hotau fāmilī. Ko 'api 'a e feitu'u te tau lava kotoa ke ako mo tupulaki fakataha aī. 'Oku ako'i 'e he'etau hiva Palaimeli faka'ofa'ofā 'a e mo'oni ko 'enī:

[Omi 'e he 'Otuá e fāmilī

Ke tau hangē ko Iá He'ene tokonī—

'Okú Ne vahevahe ai 'Ene 'ofā,

He ko e fāmilī 'a e 'Otuá.]

("Oku 'a e 'Otuá 'a e Fāmilī,"

Liahona, 'Okatopa 2008, K12–13.)

'Oku 'i heni 'i hotau ngaahi fāmilī, 'i ha 'ātakai 'o e 'ofā, 'a e feitu'u 'oku tau mamata mo hounga'ia fakatāutaha ai he ngaahi 'ulungāanga fakalangī 'o 'Ene fānau fakalaumālie. 'Oku 'i heni 'i hotau ngaahi fāmilī 'a e feitu'u 'e malava ke fakamolū ai hotau ngaahi lotó pea tau holi loto fakatōkilalo ke liliu, ke tau hoko 'o hangē ha ki'i tamasi'i si'í. Ko ha founga ia 'e lava ke tau anga faka-Kalaisi ange ai.

Kuo hanga nai 'e ha ngaahi me'a kuó ke a'usia 'o to'o meiate koe 'a e loto tuí mo e tui 'o hangē ha ki'i tamasi'i, na'á ke ma'ú? Kapau ko ia, vaka-vakai holo ki he fānau 'i ho'o mo'uī. Peá ke toe vakai ki ai. Mahalo ko ha fānau ia 'i ho fāmilī, kaungá'apí, pe 'i he Palaimeli 'i ho uóti. Kapau 'oku tau ma'u ha loto ke ako mo fie muimui ki he sīpinga 'a e fānau, 'e lava ke ma'u hoko honau 'ulungāanga fakalangī ko ha kī te ne faka'atā ho'o tupulaki fakalaumālie.

Te u hounga'ia ma'u pē he ngaahi tāpuaki 'o 'eku fānau. 'Oku ou ako e ngaahi lēsoni 'oku ou fie ma'ú meiate kinautolu fakatāutaha. Kuo nau tokonī'i au ke u liliu 'o toe lelei ange.

'Oku ou fakamo'oni 'i he loto fakatōkilalo mo e 'ilo pau ko e Kalaisi 'a Sisū. Ko Ia 'a e 'Alo haohaoa pē 'e tahā—'okú Ne angavaivai, angamalū, loto fakatōkilalo, fa'a kātaki, pea fonu 'i he 'ofa. Fakatau-ange te tau takitaha loto ke muimui ki He'ene sīpingá, ke hoko 'o hangē ha ki'i tamasi'i si'í, pea te tau lava 'o foki ai ki hotau 'api fakalangī, ko 'eku lotú ia, 'i he huafa 'o Sisū Kalaisi, 'ēmeni. ■